

BIOTEXNOLOGIK JARAYONLARDA YANGI MURAKKAB INSONNI SHAKLLANTIRISH XARAKTERI

Shermanov Isobek Chilmamatovich,
Dotsent, O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti
shermanov1983@mail.ru

Annotatsiya:

Maqolada bugungi kunda zamonaviy turi texnologiyalarni inson biologiyasi va fiziologiyasi bilan bog'lashni tashkil etuvchi biotexnologik sohasining tub mohiyatini falsafiy tahlil qilish va bu jarayonni moddiy va ma'naviy ishlab chiqarish jarayonlari bilan uyg'unlashtirish har qanday mamlakat taraqqiyotining asosiy shakllantirivchi xarakteri ekanligi falsafiy asoslangan.

Kalit so'zlar: biotexnologik jarayonlar, moddiy ishlab chiqarish, ma'naviy ishlab chiqarish, yangi murakkab inson, transhumanizm, texnologik ratsionallik.

Texnologik ratsionallikning zamonaviy turi texnologiyalarni inson biologiyasi va fiziologiyasi bilan bog'lash va fanning sun'iy va tabiiy-biologik tarkibini uyg'unlashtirish natijasida yuzaga keladi. Insoniyat taraqqiyotida asta-sekin, lekin barqaror, bu jarayon sodir bo'ladi. Insonni hech qanday hayotining yaxshilanishga muhtoj bo'lmagan o'zini o'zi ta'minlaydigan mutlaq sifatida qayta talqin qilish lozim. Bu jarayonda hayvon, inson va tabiat o'rtasidagi farqlarda inson biologik, tibbiy va genetik bilimlarning yetukligi natijasida ontologik va barqarorlikni yo'qotishi holati sodir bo'lishi ehtimoli kuchaymoqda.

Tadqiqotchi Xaravey nuqtayi nazaridan, "inson o'zining noyob, dunyodagi alohida mavqeyi tushunchasidan doimiy ravishda kelib chiqadigan "travmalar" ilmiy inqiloblarga olib keladigan kashfiyotlar natijasida paydo bo'ladigan muammolarni nazarda tutadi. Bundan tashqari Xaravey insonning o'z imidjini o'zgartirgan uch turdagi travmani to'ldiradi. Axborot inqilobi, biologik tana va texnologiya o'rtasidagi chegaralarning xiralashishi oxir-oqibat bir-biri bilan bog'liq turli muammolarni keltirib chiqaradi. N.A.Berdyayev aytganidek, "Dunyoviy zaruriyat anglanishi uchun inson tafakkurida unga muvofiq keluvchi zaruriyat yaratilishi darkor"¹. Ushbu zaruriyat falsafiy mushohadalarni real hayotga qo'yayotgan muammolardir. Bu muammolar yechimini izlaydigan fanlar, nazariya va texnologiyalar bilan bog'liqdir.

Bu masalada bir qancha qarashlar va ilmiy ishlanmalar qilingan. Jumladan, Xarrisning "evolution" konsepsiyasining zaif tomoni, balki kuchli tomoni ham insonning o'zini-o'zi anglashi sifatida targ'ib qilishda ko'radi.

¹ Бердяев Н. Философия эркин ижоддир // Тафаккур, 2018, 3 сон. 31-32-б.

Texnologiyalarni keng amalga oshirishga intilish, insonning tur sifatida yo‘q bo‘lib ketishiga hamda ertami-kechmi odamni evolyutsiya jarayonida paydo bo‘ladigan boshqa biologik mavjudotlar bilan almashtirilishi mumkin. Fuller biotexnologik jarayonlarni takomillashtirish insonning yashab qolish illyuziyasini “Transhumanizmning sizif ishi” deb ataydi va X-nurlar ta’sirida genetik mutatsiyalarni kashf etgani uchun Nobel mukofotiga sazovor bo‘lgan Hermann Moellerning g‘oyasiga ishora qiladi. Insoniyat taraqqiyotigi uning ilmiy fikrlari kerak edi. Atrof-muhit ifloslanishi tufayli buzilgan genofondni saqlash haqida “Rivojlangan evolyutsiya” holatidagi biotexnologiyalar atrof-muhit ta’siri va rolini oshirish masalasida qarashlarini ochiq bayon etadi. Professor S.Xmelevskaya qiziqishlar va faoliyatni P.Sorokinining “sotsial mobillik” hamda “bir o‘lchamli va ko‘p o‘lchamli stratifikatsiya” nazariyasi bilan bog‘lab, “inson qiziqishi va faoliyati negizida hokimiyat, mavqe, moddiy boyliklarga ega bo‘lish (R Darendorf, J.Tyumin) kabi maqsadlar yotishini qayd etadi”². Bu qiziqish va faoliyatlarni turlicha yo‘nalishlarga (siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ma’naviy, milliy, kasbiy va boshqalar) ajratish mumkin, lekin ular qiziqish va faoliyatning “hayotda dominantligi”ni rad etmaydi, balki ularni yanada aniqlashtiradi.

Agar biz uzoq muddatda sun’iy ravishda takomillashtirilgan organizmlar hayotiy bo‘lishini va tabiiy organizmlar o‘rnini bosishini hisobga olsak unda, biz kelajakni mutlaqo hayoliy tasavvur etishimiz mumkin bo‘ladi.

Ekstremal sharoitlarda hayotga moslashgan uglerod, silikon va hayvonlar insonning oqilona funksiyasi joylashtiriladigan substratga aylanishi mumkin. Jamiyatda yangi organizm shakllarini ilgari surish ish o‘rinlari uchun raqobat mexanizmlarini faollashtiradi. Bu muqarrar majburiyatga aylanadi hamda biologik tanani modifikatsiyalashning yangi shakllariga moslasha olmaydiganlar esa biologik tanani modifikatsiyalashning yangi shakllariga moslasha olmaydilar. “Hayotda axloq manfaatga emas, balki manfaat axloqqa bo‘ysunishi lozim. Agar manfaat axloqdan ustun deb qaralsa, kishilar barchaga ayon bo‘lgan oddiy haqiqatni ham inkor etish yo‘liga o‘tib oladilar. Odamzod orasida shundaylar bo‘lgan, bundan keyin ham bo‘ladi. Tarbiyaviy ishlarning dolzarbligi ham shunday sabablar bilan belgilanadi”¹. Ilmiy-texnik tafakkur, kashfiyotlar ma’lum manfaatlar nuqtayi nazaridan amalga oshirilishi kuzatiladi.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiy etgan sari moddiy va ma’naviy “raqobatbardosh” shaxslar ijtimoiy hayotning barcha sohalarida faollashmoqda. Bundan tashqari, Fullerning so‘zlariga ko‘ra, insondagi qobiliyat turli xil sharoitlarga, masalan, iqlim o‘zgarishiga moslashish orqali insonni takomillashtirish yadroviy va mafkuraviy urushlardan omon qolish uchun zaruriy shartga aylanadi.

Agar ilgari biotexnologiyalarga tizimli, axloqiy va falsafiy konstruksiyalarga asoslangan yondashuvlar ko‘rib chiqilgan bo‘lsa, ayni paytda, so‘nggi o‘n yilliklarda ko‘proq shu yo‘nalishdagi tadqiqotchilar e’tibor bermogda. Bu inson biotexnologik dizaynining radikal

² Каранг: Хмелевская С. Социальная философия и социология. Москва: Литрес, 2022. С.48-9.

¹ Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари -Тошкент: Университет, 1998. 81-6.

shakllariga qiziqishning ortib borishi bilan bog'liq bo'lmoqda. Ikkinchi tomondan esa, biotexnologiyalarning rivojlanishi hosilasi sifatida qaratilmoqda.

Transhumanizmning paydo bo'lishi o'ziga xos ilmiy tadqiqotlar va insonni (turli darajalarda) tabiatdan "ozod qilish"ga qaratilgan falsafiy va antropologik tushunchalarning maxsus turi - kasalliklar, kognitiv cheklovlar kabi tabiiy biologik cheklovlar, o'limning qonuniyatligi bilan bog'lashmoqda.

Nafaqat odamlarning qobiliyatlarini o'zgartiradigan, balki odamlarni qisqa umr ko'rishdan xalos qiladigan, tabiat tomonidan qabul qilinadigan, tabiiy cheklovlar va kasalliklarni yengib o'tishda hamda hayotning yuqori sifatiga o'tishda yangi "super" kuchlarga nisbatan optimizm – bularning barchasi transhumanistlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan fan sifatida qarash mumkin. Falsafa fanlari doktori S.Norqulov ta'kidlaganidek: "Dunyoni, olamni bilishga qiziqish insonga xos xususiyat. Gnoseologik tajribalarni umumlashtirish va yon-atrofni o'zgartirishda ulardan foydalanish xususiyati tufayli inson ijtimoiy tarixiy jarayonlarning subyekti, sivilizatsiya yaratgan. Mazkur jarayonlar tafakkur, ong, ongga xos bilish, bilim olishga intilish bilan bog'liq"³. Hozirgi kunda yana bir ta'sirchan texnologiya - bu inson tanasiga axborot qurilmalarini o'rnatish. Biologik tana bu elektron implantlarning kombinatsiyasi nafaqat deyarli davolab bo'lmaydigan kasalliklarga qarshi kurashishga va jiddiy jarohatlar oqibatlarini bartaraf etishga yordam beradi, balki insonning aloqa va axborot qobiliyatini sezilarli darajada kengaytiradi.

Tibbiy va axborot texnologiyalarining jadal parallel rivojlanishi allaqachon ulardan foydalanishni tartibga soluvchi qoidalar haqida turli munozaraga olib keldi. Bu yerda o'rganiladigan muammolar doirasi ancha keng. Bu muammolar axloqiy, insonparvar, falsafiy va huquqiy masalalarni qamrab oladi:

- chunonchi inson tanasini takomillashtiruvchi texnologiyalardan foydalanish huquqiga egami;
- implantlar yordamida axborot-kommunikatsiya tarmoqlariga ulanganda inson tanasining yaxlitligini qanday ta'minlash mumkin;
- axborot-kommunikatsiya implantlarini kafolatlash mumkinmi? Ular inson huquqlarini buzgan holda foydalanilmaydimi?

axborot-kommunikatsiya implantlari insonning erkinligini sezilarli va ma'lum darajada cheklashi mumkinmi?

Insonni takomillashtirish g'oyasini muhokama qilishning o'zi ko'plab tortishuvlarga ega. Bu yerda asosiy dalillardan biri, albatta, Jeyms Uoson kabi taniqli olimlarning qarashlarini o'rganish maqsadga muvofiqdir. E.Fromm e'tirofiga ko'ra, "Dunyoni ag'dar-to'ntar qiluvchi, barcha tabiiy narsalarni va inson sifatlarini o'zgartiruvchi va yakson qiluvchi universal vajlarga aylandi"⁴. Bunda ilmiy-texnik inqilob va u tug'dirgan hayotiy ideallar, turmush va fikrlash tarzi muhim rol o'ynadi.

³ Норкулов С. Фукаролик жамияти ва ижтимоий онгда трансформация жараёнлари - Тошкент: Navroz, 2015. 33-б.

⁴ Фромм Э. Искусство быть-Москва: АСТ, 2014 -С.315.

Albatta, inson taraqqiyoti qat'iy doirada, ammo u faol ravishda muammoli bo'lib, hozirgi tendensiyaning biotexnologiyaning ushbu sohasini liberallashtirish uchun dalillarni izlash sifatida aniqlash mumkin. G'arb sivilizatsiyasining muxim jihati biotexnologiyaning inson hayotida tobora muhim rol o'ynashidir. Ammo biotexnologiyalarning rivojlanishiga jamiyatning ijtimoiy munosabati, uning yuqori darajasi insonni takomillashtirish texnologiyalari bo'lib, biotexnologiyalardan foydalanishni belgilaydigan kam sonli ish mezonlaridan biri bo'lib qolmoqda. Axir, keng jamoatchilik muhokamasiz, bugungi kunda ishlab chiqilayotgan texnologiyalardan unumli foydalanish zarurati tobora sezilmoqda.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib quyidagicha umumiy xulosaga kelish mumkin.

Birinchidan, yoshlarning ta'lim-tarbiyasida oila mas'uliyatini oshirish bilan ularni faolligini kuchaytirishga qaratilgan "yangi murakkab inson" strategiyalarini ishlab chiqish, bu borada mamlakatda barcha sohalarda uning huquqiy mexanizmini yaratish lozim.

Ikkinchidan, biotexnologik jarayonlar taraqqiyotida inson omili eng oliy darajaga ko'tarilmoqda. Bunda ta'lim-tarbiya samaradorligi ko'p jihatdan "milliy madaniyat" konsepsiyasining zamonaviy versiyasini ishlab chiqishni tavsiya etamiz.

Uchinchidan, bugungi globallashuv davrida yangi murakkab intellekt insonni shakllantirish xarakterini topish uchun, qo'yilgan muammoning ontologik va aksiologik ta'sirini topish orqali olib borilayotgan falsafiy tadqiqotlarni ko'paytirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Бердяев Н. Фалсафа эркин ижоддир // Тафаккур, 2018, 3 сон. 31-32-б.
2. Норкулов С. Фуқаролик жамияти ва ижтимоий онгда трансформация жараёнлари - Тошкент: Navroz, 2015. 33-б.
3. Хмелевская С. Социальная философия и социология. Москва: Литрес, 2022. С.48-9.
4. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари -Тошкент: Университет, 1998. 81-б.
5. Фромм Э. Искусство быть-Москва: АСТ, 2014 -С.315.
6. Chilmamatovich, Shermanov Isobek. "FIN TA'LIM TIZIMINING O'ZBEK TA'LIM TIZIMIGA ISLOH QILINISHI SABABLARI." Ustozlar uchun 57.4 (2024): 39-42.
7. Chilmamatovich, Shermanov Isobek. "HISTORY AND METHODOLOGY OF BIOGEN TECHNOLOGIES (ONTOLOGICAL-EPISTEMOLOGICAL ANALYSIS)." (2023).
8. Shermanov, Isobek. "BIOETIKA: FAN-TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH JARAYONIDAGI AHAMIYATI (ijtimoiy-falsafiy tahlil)." Farg'ona davlat universiteti 1 (2023): 194-194.
9. Chilmamatovich, Shermanov Isobek. "Main tasks in the material and spiritual transformation of biotechnological processes." Asian Journal Of Multidimensional Research 12.7 (2023): 24-30.

- 10.Шерманов, Иsobek. "Ижтимоий тараққиётда биотехнологик жараёнларни шакллантириш: муаммо ва таклифлар." Общество и инновации 3.6 (2022): 64-69.
- 11.Chilmamatovich, Shermanov Isobek. "БИОТЕХНОЛОГИК ЖАРАЁНЛАР ТАРАҚҚИЁТИДА МОДДИЙ ВА МАЪНАВИЙ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ УЙЎУНЛИГИ МАСАЛАЛАРИ." PHILOSOPHY AND LIFE INTERNATIONAL JOURNAL SI-1 (2022).
- 12.Шерманов, И. "МИЛЛИЙ ИЖТИМОЙ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ВА УНИНГ МУСТАҚИЛ ИЖТИМОЙ ТАРАҚҚИЁТДА ТУТГАН ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ." ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА 35.2 (2017): 103-104.
- 13.Шерманов, Иsobek Чилмаматович. "СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ: ОСНОВЫ МАТЕРИАЛЬНОГО И ДУХОВНОГО СООТНОШЕНИЯ." Актуальные научные исследования в современном мире 3-7 (2017): 142-146.
- 14.Shermanov, Isobek Chilmamatovich. "DIALECTIC AND SINERGETIC PECULIARITIES OF MATERIAL PRODUCTION PROCESS." Theoretical & Applied Science 2 (2017): 81-86.
- 15.Шерманов, И. Ч. "ИЖТИМОЙ ТАРАҚҚИЁТДА МАЪНАВИЙ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ ФАЛСАФИЙ МЕТОДОЛОГИК АҲАМИЯТИ." ILMIY XABARNOMA: 44.
- 16.Негматова, Шахзода, and Хасан Орипов. "Проблемы формирования интернет-грамотности среди молодежи." Наука и образование сегодня 5 (6) (2016): 37-39.
- 17.Negmatova, Shakhzoda Shukhratovna, and Nodirjon Ergashevich Togaev. "Diversity in social development." Школа Науки 5 (2019): 43-45.
- 18.Негматова, Шахзода, and Хасан Вахобович Орипов. "Влияние глобальных кризисов на духовность человека." Достижения науки и образования 10 (32) (2018): 33-35.
- 19.Negmatova, Shahzoda. "Competition between political parties in Uzbekistan." European Journal of Humanities and Social Sciences 1 (2016): 25-27.
- 20.Negmatova, Shahzoda Shuxratovna. "Legal processes of ensure of socio-economic competition." The Fourth International Congress on Social Sciences and Humanities. 2015.
- 21.Shukhratovna, Negmatova Shakhzoda, and Oripov Khasan Abdivakhobovich. "The influence of intellectual competition to social development in the 21st century." European science 7 (49) (2019): 44-47.
- 22.Shukhratovna, Negmatova Shakhzoda. "A Paradigm of Synergetics and Nonlinear Thinking." (2023).
- 23.Shukhratovna, Negmatova Shakhzoda. "Modern Scientific Thinking: Innovative And Euristic Aspects." The American Journal of Social Science and Education Innovations 3.10 (2021): 13-17.

- 24.Negmatova, Sh Sh. "THE CONCEPT OF COMPETITION IN THE SCIENTIFIC COMMUNITY." Актуальные направления фундаментальных и прикладных исследований. 2016.
- 25.Negmatova, Shahzoda Shuxratovna. "MORAL NORMS OF THE ECONOMIC COMPETITIVE." Teoretičeskaâ i prikladnaâ nauka 7.27 (2015): 44-47.

